

Bożenna Jankiewicz

Lubelskie Centrum Edukacji Zawodowej im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego

Jak przygotować ucznia do matury ustnej z języka polskiego?

A nade wszystko szanuj mowę twą ojczystą, nie znać języka swego – hańbą oczywistą

Franciszek Ksawery Dmochowski

Od kilku lat wyniki egzaminu zewnętrznego z języka polskiego kształtują się na podobnym poziomie. Zdawalność egzaminu z języka polskiego w krakowskiej OKE wynosi 95,4%, w Lubelskiem 94,8%, średni wynik z egzaminu pisemnego w OKE Kraków wynosi 55,02, w Lubelskiem 54,48; z ustnego odpowiednio 72,91%, w Lubelskiem 66,5%. Egzaminatorzy – poloniści dostrzegają powtarzalność błędów popełnianych przez uczniów. Należy podjąć działania, które wyeliminują błędy. Warto więc zastanowić się, w jaki sposób pracować z maturzystami na lekcjach języka polskiego, aby wyniki egzaminów były wyższe.

Nauczyciele zobowiązani są zapoznać uczniów szkoły ponadgimnazjalnej z podstawowymi kryteriami oceniania egzaminu z języka polskiego, zarówno pisemnego, jak i ustnego. Wiedza o sposobie oceniania pomoże uczniowi na bieżąco kształtować umiejętności i korygować błędy. W procesie oceniania wewnątrzszkolnego wynik – wyrażony najczęściej stopniem szkolnym – jest informacją o efektach kształcenia, tj. o spełnieniu przez ucznia przedmiotowych wymagań programowych. Inaczej wygląda sytuacja na egzaminie maturalnym. Wynik wyrażony jest w procentach i dla ucznia oznacza informację: czy zdał egzamin. Wyniki egzaminu zewnętrznego są jednym z wielu kryteriów oceny pracy szkoły. W opinii środowiska lokalnego – zwłaszcza rodziców – często odgrywają najważniejszą rolę. Zadaniem szkoły jest przygotowanie ucznia do zdawania egzaminu maturalnego na poziomie podstawowym. Egzamin z języka polskiego jest egzaminem obowiązkowym i wszyscy uczniowie muszą do niego przystąpić.

Uczeń klasy maturalnej powinien:

- czytać ze zrozumieniem wybrane teksty literackie,
- umieć odpowiedzieć na pytania zadane do tekstów,
- znać formułę tematów wypracowań na poziom podstawowy i kryteria jego oceniania,
- powinien znać podstawowe pojęcia z teorii literatury i zastosować je w procesie analizy i interpretacji dzieła,

- odczytywać znaczenia metaforyczne,
- rozpoznawać symbole i toposy kulturowe,
- odwoływać się do kontekstów historycznych, biograficznych,
- wskazywać swoiste cechy i wartości utworów.

Jak przygotować ucznia do matury z języka polskiego?

Szkoła powinna przygotować ucznia do sprawnego wypowiedzania się w różnych sytuacjach, zabierania głosu w dyskusjach, wyrażania własnego zdania. Nabyte umiejętności i wiadomości uczeń wykorzysta prezentując temat na egzaminie ustnym. Już we wrześniu uczeń musi podjąć decyzję – wybrać temat ze szkolnej listy tematów. Praktyka szkolna pokazuje, że ambitny uczeń ma z tym duży problem. Pomóżmy im wybrać te tematy, które ich zainteresowały. Po 2-3 dniach uczniowie powinni je przeczytać i dokonać ostatecznego wyboru. Opracowanie wybranego tematu niech sprawia uczniowi przyjemność. Propozycje tematów są ujęte w sposób szeroki, więc ich uszczegółowienie przez ucznia jest niezbędne. Nauczyciel może zorganizować lekcję biblioteczną, aby przypomnieć uczniom zasady korzystania z księgozbioru, z katalogów rzeczowych oraz zasady przygotowywania bibliografii przedmiotu i podmiotu. Na pewno ułatwieniem dla ucznia w przygotowaniu się do prezentacji są zawsze różnorodne słowniki (*Słownik motywów literackich*, *Słownik symboli* czy *Słownik terminów literackich*) - nie mogą one być jednak jedynym źródłem. Zbierając przydatne książki i artykuły, uczeń powinien sporządzać notatki, w których uwzględni ważne terminy i informacje. Niech wybiera utwory nie tylko z listy lektur i sporządzi notatki nawet z książek, których nie wykorzysta w prezentacji, bowiem mogą przydać się w rozmowie. Uczniowi należy doradzić, aby nie korzystał z wszystkich pozycji książkowych zebranych do prezentacji – lepiej przywołać mniej lektur i omówić je dokładnie. **W grudniu uczeń powinien** mieć już zgromadzoną literaturę przedmiotu i mieć pomysły, na których zbuduje swoją prezentację. Może wziąć pod uwagę układ np. chronologiczny wybranych dzieł, nurty artystyczne dominujące w danych epokach, sposoby ujęcia tematu (bohatera, problemu). Ważna jest kompozycja prezentacji. Musi zawierać określoną tezę, uporządkowane argumenty i podsumowanie wyводу. Uczeń ma możliwość zmiany tematu prezentacji, jeśli uzna, że z wybranym tematem nie jest w stanie sobie poradzić.

Przygotowanie do maturalnej prezentacji ułatwia konspekt (obecnie uczeń, konspektu zgodnie z ustaleniami CKE, nie musi oddawać). Warto jednak zachęcać uczniów do przygotowania konspektu i materiałów pomocniczych, które mogłyby wzbogacić jego

wypowiedź. Uczeń pracując nad wybranym tematem, powinien pamiętać o dyscyplinie czasowej. Czas trwania prezentacji nie może przekroczyć 15 minut.

Nauczyciel w codziennej pracy na lekcjach, powinien uczniom zwracać uwagę na zagadnienia i pytania, które mogą być przedmiotem rozmowy w przypadku podobnego tematu na egzaminie ustnym. Uczeń może lepiej przygotować się do matury ustnej wykonując prace projektowe, korzystając z technologii informacyjnej. Rozwijanie umiejętności mówienia stosowane w ramach lekcji języka polskiego są to różnorodne zadania, od najbardziej typowych, po twórcze:

- analizy i interpretacje,
- ćwiczenia dla każdego ucznia lub dla grup typu: „burza mózgów”, projekty;
- ćwiczenia z erystyki,
- przekłady intersemiotyczne.

Przygotowanie ucznia do egzaminu ustnego jest równocześnie przygotowaniem do egzaminu pisemnego.

Jak przygotować ucznia do matury pisemnej z języka polskiego?

Egzamin pisemny z języka polskiego składa się z testu badającego rozumienie czytanego tekstu i z pisania własnego tekstu w związku z dołączonym fragmentem/fragmentami tekstu literackiego, bądź utworu lirycznego. Umiejętność właściwego odczytania komunikatu dotyczącego oczekiwań nadawcy w sytuacji egzaminacyjnej jest podstawowym warunkiem sukcesu egzaminacyjnego. W tym zakresie ważne jest, aby uczeń nie tylko właściwie zrozumiał polecenie, ale również potrafił określić, jaką umiejętnością lub zakresem wiedzy powinien się posłużyć, aby znaleźć rozwiązanie dla konkretnego zadania. Przygotowując ucznia do matury z języka polskiego, należy polecenia w zadaniach wyrażać czasownikami operacyjnymi: wykonaj, porównaj, zestaw, scharakteryzuj. Takie bowiem polecenia znajdzie w arkuszu egzaminacyjnym. Kolejne egzaminy maturalne potwierdzają, że wyniki testu badającego rozumienie czytanego tekstu są zazwyczaj znacznie wyższe niż wyniki otrzymane za wypracowanie. Nie wszyscy jednak uczniowie radzą sobie z tą częścią arkusza egzaminacyjnego. Niektórzy uczniowie mają trudności z rozwiązywaniem zadań testu czytania ze zrozumieniem. Problemy te wynikają z niskiej sprawności językowej oraz z braków wiedzy i umiejętności z poziomu szkoły podstawowej i gimnazjum.

Kłopoty z rozwiązywaniem **testu czytania ze zrozumieniem** są spowodowane:

- brakiem umiejętności czytania tekstu publicystycznego ze zrozumieniem,
- nieumiejętnością sformułowania odpowiedzi,

- brakiem umiejętności analizowania wskazanych w pytaniu fragmentów tekstu,
- brakiem umiejętności wyciągania wniosków oraz dokonywania syntezy,
- nieznanymi terminów i zwrotów specjalistycznych oraz wyrazów obcych (mały zasób słownictwa czynnego),
- brakiem umiejętności powiązania wiedzy z teorii literatury czy nauki o języku z treścią poleceń do tekstu,
- dysfunkcjami (dysleksja, dysgrafia, dysortografia).

U większości uczniów niepokoi pośpiech przy czytaniu poleceń, stąd często:

- nieprecyzyjne udzielanie odpowiedzi, np. „Podaj dwie przyczyny...”. Uczeń udzielając odpowiedzi, podaje cztery;
- zjawisko niezrozumienia poleceń zamieszczonych w zadaniach egzaminacyjnych,
- sięganie do wskazanych w zadaniu akapitów, bez uważnej lektury całości,
- nieumiejętne odczytanie intencji autora zadania - nadawcy,
- przywoływanie fragmentów tekstu, cytowanie zamiast udzielanie odpowiedzi własnymi słowami.

Cóżkolwiek piszesz, chroń się pisać stylem podłym: wszystkich stylów piękności szlachetność jest źródłem (F. K. Dmochowski)

Pisanie tekstu własnego na egzaminie maturalnym również sprawia uczniom słabszym najwięcej trudności. Wynikają one przede wszystkim z:

- wymogu kryterium 250 słów w pracy,
- nieumiejętnej analizy tematu,
- nieumiejętnej realizacji analizy fragmentu,
- nieumiejętnego łączenia treści dotyczących całego utworu z analizą fragmentu/ów utworu literackiego zamieszczonego w arkuszu (często pojawiają się streszczenia, parafrazy, cytowanie fragmentów).

W związku z tymi uchybieniami uczniowskimi zadania klasowe powinny przypominać arkusze maturalne. Nauczyciel w codziennej pracy może wykorzystać tematy i testy, które wystąpiły już na wcześniejszych maturach. Warto w klasie maturalnej także zadawać do domu wypracowania odwołujące się do lektur omawianych w poprzednich klasach, nawet, jeśli prace na te tematy były pisane wcześniej jako zadania klasowe. Uczniowie w klasie maturalnej zrealizują tematy już inaczej, bo uwzględnią różnorodne konteksty i wykorzystają posiadaną wiedzę.

Na lekcjach nauczyciel przedstawia uczniom kryteria oceny wypracowania, informuje o standardach egzaminacyjnych. Nauczyciel sprawdza prace, biorąc pod uwagę kryterialny model oceniania. Ocenie podlega:

- znajomość lektur, praca z tekstem, analiza fragmentu, odczytywanie różnych kontekstów dzieła,
- umiejętność posługiwania się różnymi terminami i pojęciami znaczącymi w kulturze, rozumienie tych pojęć,
- kompetencje językowe uczniów, sprawne stosowanie norm gramatycznych i ortograficznych,
- umiejętność skutecznego komunikowania się, wybór środków językowych stosowny do formy wypowiedzi, do sytuacji komunikacyjnej.

Warto na lekcjach zwracać na różne aspekty dłuższych prac pisemnych. Uwagi dotyczące kompozycji pracy będą bowiem przydatne, zarówno na egzaminie pisemnym, jak i ustnym. Przy analizie utworu można wykorzystać stale używany zestaw pytań. W gazetkach rozdawanych na spotkaniach w *Salonie maturzystów* pojawiły się szczegółowe i typowe pytania na pewno ułatwiające pracę uczniom i nauczycielom:

1. Kto mówi w utworze? Podmiot liryczny, narrator czy bohater? Spróbuj określić jej wiek, płeć, wykształcenie, doświadczenie, wiedzę o świecie, poglądy. Jaki ma stosunek do zastanej rzeczywistości oraz kwestii, którą porusza?
2. Do kogo mówi? Do pojedynczego odbiorcy czy do zbiorowości? Do kogoś, komu trzeba coś przedstawić, czegoś nauczyć, a może zapoznać go ze swoimi przemyśleniami, uczuciami? A może do ktoś, od kogo trzeba wymagać jakiegoś czynu?
3. W jakiej jest sytuacji? Co skłania osobę mówiącą do wypowiedzi? Nastrój, sytuacja polityczna, społeczna, własne przemyślenia albo przeżycia?
4. O czym mówi? Co jest tematem wypowiedzi? Rodzina, marzenia, sytuacja polityczna, przyjaźń, sztuka, sytuacja społeczna? A może mówiący chce powiedzieć coś o sobie? O jakim świecie przedstawionym opowiada? Fantastycznym, realistycznym, baśniowym, groteskowym? Kim są bohaterowie jego wypowiedzi i jaka jest między nimi relacja W jakim świecie (miejscu, czasie) żyją? Jak przebiegają wydarzenia, w których uczestniczą?
5. Jakim językiem mówi i jaki kształt ma wypowiedź? Czy językiem prostym, czy bogatym w środki artystycznego wyrazu? Czy używa archaizmów, neologizmów, dialektyzmów, terminów naukowych? W jakim celu zostały użyte środki językowe? Jak wypowiedź została skomponowana? (zwróć uwagę na tytuł, refren, puentę, gatunek). Jakim stylem i składnią posługuje się osoba mówiąca?

Często przydatne do realizacji tematu maturalnego są: informacje dotyczące genezy utworu, różnorodne konteksty a także umiejętność wstępnego rozpoznania fragmentu, a jeśli jest to fragment dzieła, to jak ma się on do całości utworu.

Ważnym elementem pracy dydaktycznej jest omawianie prac pisanych w szkole pod kątem popełnionych błędów i uchybień. Mimo uwag nauczycieli, każdego roku, prace maturalne uczniów wskazują na najczęściej popełniane błędy w różnych zakresach:

W zakresie rozwinięcia tematu:

- niedokładne, pobieżne czytanie tematu, uczniowie nie rozwijają wszystkich jego aspektów;
- radzą sobie z dosłownym odczytaniem tekstu, kłopotów przysparza im metaforyczne odczytanie;
- często popełniają błędy rzeczowe, bo nie znają lektur, np. uczeń myli „Granicę” z „Przedwiośnią”;
- nie potrafią wnikliwie analizować dołączonych fragmentów, w utworze J. Tuwima „Kwiaty polskie” (poziom rozszerzony) dostrzegają nawiązania do II wojny światowej;
- dążą do uogólnień, piszą tylko to, co pamiętają o utworze z lekcji;
- nie analizują podejścia tekstu lub ograniczają się do omówienia fragmentu utworu załączonego do arkusza.

W zakresie kompozycji:

- nie stosują akapitów, nie wydzielają poszczególnych części pracy;
- nie kończą pracy podsumowaniem rozważań, za które można otrzymać 3 punkty;
- nie mają pomysłu na realizację tematu, brak przemyślanej koncepcji pracy pociąga za sobą brak związków logicznych, np. uczeń stawia tezę, nie potwierdza jej argumentami, rozważania są niespójne.

W zakresie stylu:

- posługują się niejednolitym stylem, wykazują się ubóstwem słownictwa;
- przy próbie wnioskowania posługują się stylem potocznym, wprowadzając liczne kolokwializmy.

Nauczyciel przygotowując ucznia do egzaminu zewnętrznego, może wykorzystać na lekcjach różnorodne formy wypowiedzi. Ćwiczenia w tworzeniu własnego tekstu mogą przybrać formę: sprawdzianu czytania ze zrozumieniem, rozprawki, analizy i interpretacji różnych tekstów kultury. Warto na lekcjach przeprowadzić testy sprawdzające kompetencje językowe i ortograficzne. Przygotowanie do matury i do funkcjonowania w dorosłym społeczeństwie to także ćwiczenia w pisaniu konspektów. Umiejętności wykorzystane na maturze ustnej, m.in. konteksty, porządkowanie wypowiedzi, wnioskowanie,

argumentowanie, wartościowanie, uogólnianie, syntetyzowanie w pełni zaowocują w części pisemnej egzaminu.

Najczęściej trudności uczniów w pisaniu tekstu własnego wynikają z:

- małej znajomości tekstu literackiego, niemożności wpisania treści fragmentu w kontekst całej lektury,
- niskiej sprawności językowej w zakresie: kompozycji, stylu, słownictwa oraz znajomości zasad ortografii,
- dysleksji rozwojowej.

Należy uczniom przypominać na lekcjach, szczególnie w klasie maturalnej i powtarzać ważne informacje:

- za wypracowanie na poziomie podstawowym można otrzymać 50 punktów, na poziomie rozszerzonym 40 punktów, zatem od jakości wypracowania zależy w dużej mierze zdanie egzaminu i jego wynik,
- o obszerności pracy- konieczność użycia w pracy co najmniej 250 słów, wtedy uwzględnione zostaną w ocenie wszystkie kryteria (za język można zdobyć znaczną liczbę punktów, maksymalnie 12, za pełne podsumowanie można otrzymać 3 punkty),
- o konieczności wykorzystania dołączonych fragmentów,
- o zawartości merytorycznej – każda trafna uwaga w kontekście realizowanego tematu skutkuje przyznaniem punktu,
- na poziomie rozszerzonym uczeń powinien czytać utwór nie tylko na poziomie idei, ale także organizacji tekstu.

Ważna jest kwestia wykorzystania czasu, ile czasu na poziomie podstawowym przeznaczyć na test, a ile na napisanie wypracowania.

O sukcesie na egzaminie maturalnym z języka polskiego zadecyduje:

- systematyczna praca uczniów,
- aspiracje uczniów,
- umiejętność uczenia się z wykorzystaniem materiałów OKE oraz przygotowanych przez profesjonalnie przygotowanych do tego polonistów,
- wiara we własne możliwości przy rozwiązywaniu zadań edukacyjnych,
- dobra frekwencja na zajęciach języka polskiego,
- rzetelna praca polonistów przez cały etap edukacyjny,
- mobilizowanie uczniów do zdobywania wiedzy i umiejętności koniecznych przy rozwiązaniu arkuszy maturalnych,

- zachęcanie i zainteresowanie literaturą, kulturą polską i obcą poprzez różne formy pracy na lekcji oraz na zajęciach pozalekcyjnych.

Nauczyciele języka polskiego dostrzegają potrzebę poprawy wyników egzaminów zewnętrznych, dlatego pracują wykorzystując arkusze egzaminacyjne z poprzednich matur, arkusze przygotowane przez polonistów – specjalistów, pracują indywidualizując lekcyjny proces nauczania a także w ramach dodatkowej godziny, monitorują postępy w nauce poprzez przeprowadzanie testów w klasach pierwszych szkoły ponadgimnazjalnej, matury próbne, ewaluację wyników przeprowadzonych testów, badań.

Wyniki egzaminu zewnętrznego z języka polskiego pełnią ważną rolę dla uczniów, którzy przystąpili do egzaminu maturalnego, bo decydują o ich dalszych losach. Są istotne dla szkół do planowania pracy dydaktycznej. Język polski jest bardzo ważnym przedmiotem dla młodego człowieka, należy bowiem pamiętać, że w każdym utworze literackim, niezależnie od czasu, w którym powstał, toczy się dyskusja o człowieku i świecie. Dlatego też przygotowując uczniów do egzaminu zewnętrznego z języka polskiego uczestniczymy w procedurach systematycznego podnoszenia jakości i efektów pracy szkoły.